

Iraultzaren hizkuntz politika

Joseba Intxausti

Iraultza Frantsesa dela eta, gainera datorkigun argitalpen-uholdearen eta ospakizun kulturalen artean, Iraultzaren hizkuntz politikak ere badu lekurik. Adibidez, aurten, apirilean Iraultza eta beronen hizkuntz jarrera eta jokabideak aztertzeko bilkura bat ospatu da Parisen. Baina, oro har, gertakari iraultzaile hark hizkuntz munduan ekarri zituen aldakuntzen albiste historikoak isildu egin izan dira, edo guztiz oihartzun sozial eskaseko ekintza eta argitalpenetara mugatu, historiografian.

Frantziako ikertzaileen lagunarteak ez du bereziki maite izan alor hau. Badaude, noski, jada autore klasikoak diren sona handiko sinadura batzuk, Hexagonoko hizkuntz historia honetaz esprekiago arduratu direnak. Brunot izango litzateke saiatuena; Brun edo Levy, geroago. Azken hamar-hamabost urteetan ere heldu zaio gaiari, eta lan berritzaileak kaleratu dira (Balibar, Certeau, Philips...); baina, konformitatean, ez dirudi, emankortasunez eta zabalkundez, gai honek zegokion lekurik irabazi duenik.

Datu berriekin ez bada ere, ideia-hedapenari laguntzeko bederen lagungarri izango delakoan biltzen dugu hemen Iraultza hark

sortutako aldakuntza linguistikoen albiste labur bat. Baina, horretara pasa aurretik, begira dezagun zein zen Hexagonoan antzaldatu nahi zen egoera.

Iraultza-bezperako egoera

Lehen hurbilpen bezala, interesgarria izan liteke garaikoek Frantziaren mapa demolinguistikoa nola ikusi zuten gogoratzea. 1793an Konbentzioan emandako datuetatik honela ageri zen Frantzia: Pariseko hizkuntza, barnealdeko hamabost departamentutan bakarrik zen mintzaira arrunta. Gainerakoetan, partez edo guztiz, bestelako hizkuntz ohiturak ziren nagusi. Errepublikako bi bostek bakarrik zuen frantsesa bere jatorrizko hizkuntzatzat.

Horrela, ba, datuok ñabardura apur batez mugatzeko, zera esan dezagun: hiruren bat milioik frantsesez ere egiten zuen; seiren batek, ordea, apenas, eta beste sei milioik ez zekien frantsesik. Hauek ziren Grégoire-ren kalkuluak, gisa guztiz frantsesaren alde baikorregi lerratuak, gainera. Abade diputatuak honela ematen zuen, nahaste-borraste batean, izengaiztoz *patois* deituen 30eko hizkuntz zerrenda.

Agian ez da alferrikakoa gertatuko beroriek hemen aipatzea: behe-bretoiera, normandiera, pikardiera, waloniera, flamandera, txanpainera, metzera, lorenera, frank-kontera, burgundiera, bresera, lionera, daufinera, auverniera, poituera, limogera, proventzera, languedokera, velaiera, katalana, biarnesa, euskara, rougera eta kaskoina. Azken hau bakarrik 60 legoetako eremuan hedatzen da alde guztitara.

Aipu honetan nahasita ageri dira dialektoak eta hizkuntzak: *oil* eta *oc* hizkuntzak eta hizkelgiak, noski, eta baita bi hizkuntz eremu hauetatik kanpoko hizkuntzak ere (bretoiera, katalana, euskara, alemana, italiera). Argitasunen baten bila, Iraultzaren gogoeta linguistikoa zeregin politikoetarako sarritan bereizi ohi ziren dialektoen lurraldeak hizkuntzenetatik.

Napoleon-ek eskuratutako lurralde berrien ondorioz, ugaritu baizik ez zen egin Inperio Frantsesean hitzungo atzerritarren presentzia, eta, Barne-Ministraritzako estatistika ofizialen arabera, 1806an ondoko zifra hauek eman zitezkeen sinesgarritzat.

Italiera	4.079.000
Alemana.....	2.705.000
Flamandera	2.277.000
Bretoiera	967.000
Euskara.....	108.000
Guztira.....	10.136.000

Egoera honen aurrean eta aurreko mendeetako historiaren emaitzak laburbilduz, Brun historilari klasikoak honela egin zuen (1923) errealitate haren baliospena:

Erret doktrinaren eta praxiaren eboluzioa absolutismorantz bazihoan ere, eta absolutismo hau ekintza zehatz eta koordenatutan azaldu izan arren, bateragintza erdiratzaileak bere bigunaldiak ditu Erregimen Zaharraren azkena arte. (...). Nobleziaren menperatzeak ez du esan nahi feudaltasuna osorik abolitu zenik. Eraikuntzak dituen eskasia eta partezkotasuna oso ederki ispilatzen ditu —berorren sinboloa da, hain zuzen— egoera linguistikoak: etxaurea ederra da, frantsesa bait da hizkuntza idatzi bezala nonahi ageri dena. Baina, probintzietako eskualdeetan, milioi asko dira berori apenas ulertzen dutenak, eta oso gutxitan frantsesez mintzo direnak. Hegoaldean, egin du hizkuntzak bere erabilpenean aurreramundurik, baina Gorte alemanetan edo Errusian zabaldu den arrazoi berberengatik izan da: letra frantsesen loraldiagatik, kultura frantsesaren itzalagatik, hau da, *elite*-a baino harago apenas doazen arrazoiengatik. Ez al da, gero, harritzekoa, boterearen utzikeria edo hozkeriagatik, filosofiaren, gizarte apainaren eta diplomaziaren hizkuntza etsaien gain ere nagusitzea, eta frantses herriaren jendetza aski zaballean artean arrotza gertatzea?

Iraultzaileen amets eta kezka politiko-linguistikoak ulertzeko ez da historilariaren testu hau batere desegokia: Iraultza-bezperako balantzea ematen du eta, bide batez, erreparatu handirik gabe, bestelako egoera “hobeago” baten gooa erakusten.

Aldakuntza soziolinguistikoetarako gogoak eztenkada ezberdinak zituen Frantzian, aurreko belaunetatik ere. Komeniko da bizpahiru datu bederen hona ekartzea. Lehenik, Monarkia Zaharraren tradizio politiko-linguistikoa azpimarratu behar da: Frantzisko I.aren erabaki ezagunaz gain (1539), batez ere Luis XIV.aren (1643-1715) politika aipa genezake. “Erregeren hizkuntzaren aroa” bezala aurkeztu izan da garai hura. Tradizio politiko-linguistiko haren barnean, frantsesaren aldeko joerak aski definituta ageri ziren, Brun-ek arestian gogoratu dizkigun *bigunaldiak* tartean izanik ere.

Bestalde, frantsesaren XVIII. mendeko arrakasta ezingo dugu ahantzi, iraultzaileen mentalitate linguistikoa ulertu nahi bada. Louis Réau-k aztertu du hizkuntz arrakasta europar horren historia. Datu, gertakari eta mugimendu aberatsek erakusten digute hizkuntza frantsesak nolako oihartzuna ezagutu zuen Europako Gorte eta intelektualen artean. Hori zela eta, frantses-hiztunek —intelektualek batipat— beren hizkuntzarekiko harrotasun berri bat sentitu zuten.

Ez da, beraz, harrizkoa hizkuntzaren fenomeno hartaz Frantziako idazleek erakutsi zuten arreta. Analisisirik ezagunena bezala Rivarol-en *Discours sur l'universalité de la langue française* hura (1784) ekar liteke hona; baina, horretaz gain, hizkuntzaren inguruko bibliografia, ugaria izan zen Iraultza-aurreko hamarkadetan. Guzti honek ere, girotu zituen politikari berrien mentalitateak, hizkuntz(ar)en aldeko eginkizunetan parte hartzeko.

Iraultza, bere hizkuntz(ar)en bila

1789-1799. etako hizkuntz borroka eta eztabaidak interesgarriak gertatzen dira, esanahi handiko une historikokoak direlako ezezik, orduan jaiotako edo indarberrituriko joerek gerokoarekin eta gure etxekoarekin ere zerikusi hurbila izan dutelako.

Hizkuntzekiko interes berritua

Iraganari begira, egia da, Iraultzaren politika eta ideologia soziolinguistikoko nagusiek berritasun guztiz erlatiboa izan zutela; baina, hala ere, ezin dugu ahantzi, Monarkia Zaharrak askoz gaingirokiago marraztu eta egikaritu zuen hizkuntz politika bereitsuak, Estatu berri sozialki boteretsuago baten bidez, komunitate etnolinguistikokoak lehenago ez bezala barru-barrutik ukitu zituela.

Bestalde, Iraultzaren egokiera honetan, hizkuntzen arazo politiko eta estatu-nazionala, aurreko mendeetan inoiz ez bezala, espreski aztertu zen, Gobernuan eta Asanblada Nazionalean ezezik, hiri eta herrietako bilkura eta talde politikoetan, eta interesgarriago gertatzen dena, Hexagonora zabaldu ziren inkestetan.

Hau dena are jakingarriagoa gertatzen da, gainera, garaiko hizkuntz politika, zalantzas betetakoa izan zela ikustean. Eritzi eta erizpideak ez ziren monolitikoak izan, eta, proiektu politiko jakobindarren ondoan girondarrak edo federalistak egon ziren bezalatsu, hizkuntzen baliagarritasun historiko-politikoaz ez ziren iraultzaileak beti bat etorri, ez teorian eta ez praxian.

Iraultza Frantsesak, bere praxian, benetako iraultza ekarri nahi izan zuen Hexagonoko komunitate etnolingüistikoetara; baina, ondoko bi mendeetarako finkatuta eta aldaezinik geratu zen erizpide glotozidara iritsi aurretik, unealdi ezberdinak bizi izan zituen Iraultzako eztabaida ideologiko-lingüistikoak.

Bi unealdiko hamarkada (1789-1799)

Esan bezala, Iraultza Frantsesaren hizkuntz politika ez zen beti bat berdina izan 1789-1799etan muga dezakegun hamarkadan. Iraultzari eman ohi zaion epekapenari eta gertakari politiko-lingüistikoei jarraikiz, bi unealdi kontrajarritan banatuko dugu hamar urte hauetako historia: Estatu Nagusietatik Izualdirainokoa (1789-1794) eta Termidorretik Kotsulaturainokoa (1794-1799).

Iraultzako gertakarietan bezala, hizkuntzen politikan ere 1794eko Termidorra da muga-marra garbiena eta politika kontrajarrien mugarria. Pentsa daitekeenez, hizkuntzen politika-molde haien jitea ikuspegi eta alde ezberdinek moldatzen zuten: Herritarren hizkuntzekiko sentierak, talde iraultzaile ekintzaleen pentsamoldeak, intelektual eta unean uneko politikarien eritziak, Parisetik eskualdeetara joan ohi ziren Ordezkarren eskarmentuak, tokian tokiko egoera soziolingüistikoak eta abarrek —guztiek, alegia— baldintzatzen zuten hura. Baldintza hain ezberdin haien artean, ez ziren denak erritmo eta gisa berean aldatu, ez zuten guztiek indar bera izan; baina eragin guztion azken emaitzak bi politika-une ongi kontrajarritan definitu ziren.

Proiektu hautagarriak (1789-1794)

Iraultzaren lehenengo bost urteetako, hizkuntz arazo berri edo berrituen planteamentu teorikoen eta lehen praxi sozialen garaia da. Asanbladan eta prentsan, arazoaz arduratu zirenen izenak

ezagutuko ditugu, ideia eta analisisien lehen azalpenak topatuko, parlamentarien txosten eta lege-proposamenak agertuko zaizkigu, sentiera eta jokabide politiko ezberdinetarako atea irekita ikusiko ditugu oraindik, hainbat arazo praktiko suertatuko da hizkuntzen praxi politiko-iraultzailean.

Lehenengo urte hauek, lege eta dekretutan pobreak izanda ere, aberatsak gertatu ziren bizpahiru alde ezberdinetatik: a) Oinarrizko arazoak azpimarratu ahal izan ziren; b) Iraultzaren eguneroko praxian itzulpenen baliagarritasuna frogatzerik egon zen; c) Hurrengo unealdian deliberamendu erabakiorragoak hartu ahal izateko erizpide ideologiko eta politikoak zorrotzu ziren. Bestalde, nahikoa argi geratu zen ondoko urteetan zeintzuk izan zitezkeen hizkuntz politika baterako barruti sozio-funtzional zainduenak: Administrazioa eta Eskola, Armada eta Eliza.

Frantzia, Estatu Nagusiak bildu eta laster, suteagian irakiten hastera zihoan lapikoa gertatu zen. Historilari eta idazleek ongi deskribatu dute hilabete haietan eta lehenen urteetan *hiritarrek* bizitako sukarraldia. Betidaniko jauntxo aristokrata edo elizgizonen ondoan edo aurka, dozena milaka hiritar eskolatu edo ez-eskolatu biziki arduratu ziren Parisetik edo eskualdeko hiriburutik zetozen albisteez. Eta bapateko ardura kezkatu hau ez zen harritzekoa, zeren eta gertakari berriek norberaren bizimodua, eskubideak, ohiturak eta ondasun-jabe(gai)goa ukitzen bait zituzten, itxuraz. Errealitate berriak ezagut, haietaz eritzia eman eta berau, bakarka nahiz taldean, defenda zitezkeenez, hiritarren komunikazio-premia gehitu eta larritu egin zen, norbanakoaren interesen arabera.

Lehen epealdi honetan, komunikazio-behar hau izan zen, batez ere, Hexagonoko hizkuntzen arazoa plazaratu zuena. Guztientzat irabazi-ala-galduzko arloak ziren agintariekiko harremanetan aztertzeak: jabegoaren erreforma soziala, eskubide politikoen finkapena, erlijio-politika iraultzailearen gatazkak, erbesteak edo erreakzioak piztutako ekintza armatuak... Eztabaidakizun horietan edo hiritarren arteko elkarrizketa politikoan, hizkuntzaren hautapenak bete-betean harrapatzen zituen bi alderdiak: Hau da, arruntki frantsesez ari zen Pariseko edo hiriburuetako agintariak, batetik, eta sarritan frantsesa ez zekien hiritar xumea, bestetik. Erakunde politikoak berrantolatuta ahal izateko laster somatu zuten agintariek (Parisen eta Probintzietan) herri-hizkuntzak, gisa batean edo bestean, aintzakotzat hartu beharra.

Hiritarregana iritsi nahiz eta egoera linguistikoaren aurrean politika errealista batez jokatzearren, iraultzaile ainitzek herritarren hizkuntzez baliatzea eskatu zuen. Korronte honen barnean, joerarik ausartena “federalismo linguistiko” eta “elebitasun administratibo oso” bezala definitu izan direnen eskea daukagu. Bi eskualde urrunetatik heldu ziren, esate baterako, Parisera eskabide hauek: Mendebal-hegoaldeko Montauban hiritik (1791) eta Altsaziatik (1790). Agiri hauetan, dialektu eta hizkuntzen ortografia finkatzea iradoki zen, agiri ofizialen itzulpena Estatuaren kontu egitea, herritar bakoitzari bere hizkuntzaz idatzi eta mintzatzea, eta *patois* deitzen hizkuntz ohorea errespetatzea. Honela idazten zuen Montauban-eko idazkideak:

Ez dezala inork pentsa hegoaldeko hizkuntza ezberdinok jargoi hutsak direnik: aldiz, egiazko hizkuntzak dira hauek, inguruko gure hizkuntza moderno gehienak bezain antzinakoak; Europa-ko edozein hizkuntza bezain aberatsak, haiek bezain oparoak, beren esamolde noble eta ausartetan: Goudelin-en olerki hilezkorrak erantzunik gabeko froga dira.

Bigarren kasuan, Strasburg-en puntuz puntu definitu nahi izan zituen bertako idazkari-itzultzaileak hiztunen —alemanen nahiz frantsesen— hizkuntz eskubideak: Administrazioak alemanei alemanez egin behar zien, eta ez frantsesez; Administrazioaren zeregin mintzatueta, eman daitezela alemanez ere itzulpenak; bailaretako epaileek, bake-epaileek eta bestelakoek alemanez eman dezatela herritar aleman-mintzatzaillei dagokien oro, eta partaideek izan dezatela eskubide beren hizkuntza ez dakiten epaileak ezesteko.

Sentiera hau tarteko, eta mendetan erroturiko hizkuntz bizitza soziala medio, Errepublikako mapa politikoa departamentutan banatzean ere, hizkuntzen ukipen-areatan egon zen gatazkarik. Biarnoak eta Euskal Herriak, adibidez, eztabaida ozpinduak izan zituzten elkarrekin, bi herriek departamentu berean joan beharko zuten ala ez erabakitzean, eta hizkuntzaren diferentziak ziren proiektuaren kontrako arrazoietakoa bat, Garat-arrek Asanbladan azaldu zuten. Baina diputatu-gehiengoaren izpiritua biarnesek defendatutako bideetatik joan zen: Ezabatu egin behar ziren “probinzien interes eta izpiritu bereziak eraberdintzea eragozten duten bereizketa guztiak, beti ere Nazio osoaren interesaren eta izpirituaren faboretan”. Berezgarri haietako bat, eta ez txikiena, hizkuntza propioa zen.

Hitzungo berezien eskubideak jada arriskutan ageri ziren lehenengo unealdi honetan, baina artean Iraultzaren zabalkunde ideologikoa zaindu beharrak agindu zuen, oro har, praxi iraultzailean. Hemen ezin gaitezke xehetasunetan sar, baina esan dezagun hiritarren jaietan, klub politikoetan eta bilera politiko irekietan lekuan lekuko egoera soziolinguistikoak agindu zuela, hizkuntza mintzatu hautatzean. Erabilera idatzietan, gauzak Parisetik baldintzatuagoak iritsi ohi ziren, batez ere itzulpen-lana eskasegi edo berandu burutu zenean. Frantzia alemanean —hizkuntza ofizialaren eta herritarren arteko alde handiagatik, eta lurralde horietako hitzungo frantsesa guztiz txikia zelako ere bai— alemanaren aldeko borroka bereziki bizia agertu zen. Beste lurralde linguistikoetan, testu idatzi frantsesen gain, lekuko hizkuntzaz emandako “prediku”, propaganda eta bilera mintzatu herritarrez osatu zen Parise iraultzailetik herrixka txikienetarainoko zubia.

Horiek horrela, aipagarria da lehen orduko Iraultzaren praxi politiko-linguistikotik hasita, frantsesaren mugei gaina hartzeko itzulpenen bidez egindako ahalegina. Lehenik, aparteko hizkuntzak zituzten Departamentuetan bertan egin zen lan hori; gero, Parise bertatik eskaini zen itzulpen-zerbitzua: 1790eko urtarrilean eman zen, dekretuak lekuan lekuko hizkuntzetara itzultzeko Asanbladaren erabakia.

Asanbladaren dekretuak, Frantziako eskualde ezberdinetan mintzatzen diren hizkuntza guztietan argitara emateko eskatzen zaio botere ejekutiboari. Honela, normahik izango du aukera beroriek nahiago den hizkuntzan irakurri eta idazteko, eta lege frantsesak mundu guztiarentzat ezagunak bilakatuko dira.

Borondate oneko itzultzaileen lanek eta gobernutik modu gaizki antolatuan sustatutakoek, kritika eta protestak piztu zituzten laster, itzulpenen desegokitasunak salatuz eta itzulpen-lanen atzerapenak azpimarratuz. Egoera hau hobetzeko sortu zen, Dugas-en inguruan, itzulpen-bulegoa, hogeitamar Departamentuetarako lanak egin zitzaizkion. Hauetako bat, hain zuen, “Pirine Apaletakoa” zen, Iparralde euskaldunari ere zegokiona. Lan haietako batzuen berri *Euskararen Liburu Zuria*-n (374-375) eta M. Rica-ren lanean ikus daiteke (ASJU IX, 1975, 281-296), esate baterako.

Iraultzaren urte hauetako lanean, ba, korrante kontrajarriak ageri badira ere, oro har hizkuntzekiko tolerantzia bat soma daiteke. Lehenengo Asanblada iraultzaileek ez zieten eraso Hexagonoko hizkuntzei, alderantziz baizik: Iraultza ezagutzera eman eta zabaltzeko hiritarren hizkuntza guztiez baliatu ziren modu nahi-

koa programatuan. Ez zegoen deus ezarririk, deus debekaturik, eta hizkuntzen erabilpenerako zenbait ekinkizun, botereak lagunduta burutu zen. Baina, dakigunez, estalki liberal praktiko horren azpitik, bestelako korrante bortxagarririk ere ari zen ur-handitzen: Grégoire Abadearen proiektua.

Henri Grégoire (1750-1831), gizon ardatza izan zen Iraultzan nagusituko zen ondorengo politika definitzeko. Korrika eta presaka zihoan Iraultzaren barnean, patxaraz eta programatuki burututako lana izan zen Grégoire-rena: 1790ean zabalduzako inkesta batekin eman zitzaion hasiera eta 1794eraino luzatu zen lege berrietarainoko lan politiko hau. Inkesta honen esanahi ideologiko eta historikoak, argitan jarri dituzte dagoeneko historilariek: hizkuntzekiko ikusmolde baten atarikoak izan zen, edo nahiago bada, azken sintesia.

Frantziako hiritarren etorkizuneko hizkuntza estatu-nazionala zeinek izan beharko zukeen erabakitzeke boterea, Hexagonoko gizarte eta komunitate linguistikoen eskuetatik Pariseko aginte iraultzailera pasa zitekeela, eta halaxe egin behar zela, uste izan zuen Grégoire-k. Bere bulego paristarrera bildu zuen Grégoire-k arazoa.

Hortaz, hasieratik bertatik, galdeketa-sorta ideologia jakin batekin jaio zen. Aurreko hamarkadetan landuta zegoen hizkuntzarekiko diskurtsu eta mentalitate "argizatua" jaso zuen inkestarako galdeketak: eritzi-analisia eta inkesta zientifikoa nahasita zabaldu zituen Grégoire-k bere galdeketan. Alde batetik, inkestatuen sorlekuarekiko atxekimendua ezagutu nahi zuen, eta, bestetik, etorkizun kultural hobe eta jasoago baten irtenbidea iradoki. "Errespetoz" jokatu nahi zuen inkestatzaileak: *patois*-en ondarea amodioz bildu, eta Museotan gorde behar zen.

Inkestaren zerrendak 43 galdera zituen, eta hauetako batzuen asmo politikoa nabaria zen. Unean uneko politika motzetik harago, errealitate eta egoera egonkorragoen ardura ispilatzen zuen: Nola joka Hexagonoko kultura ezberdinekin? Nola eman batasunik inkesta aurretik ere begi bistan ageri zen egoera etnokultural hari? Gorputz sozio-kulturalaren eraberdinketa, premiazkoa zen Errepublikari taxuzko batasunik emateko. Hori uste zitekeen behintzat.

Horregatik, frantsesaren eta gainerako hizkuntza eta dialektoen arteko erlazio administratibo, sozial eta kulturaletan, egoera berria baldintzatu nahia nabaria zen inkestan. Politika errealista

baterako oinarriak eraiki nahi ziren: izan ere, frantsesaren egoera sozial erreala ezagutuz gero eta *patois* deituen erresistentzi indarra neurtu ondoren, azken helburu politikoetarako jokabide errealistago bat erabakitzea samurragoa izan zitekeen. Helburuak alde zurretik definituta zeuden, baina bitarteko arrisku eta baliabideak ezagutzen lagundu behar zuten inkestak.

Bilaketa etnolinguistikoaeren ondoan alde zurretik emandako epaia zegoen, hortaz, 29-30. galderak iradokitzen zutenaren arabera:

29. Zein izan liteke *patois* hori erabat deuseztatzeak izan dezakeen garrantzi erlijioso eta politikoa?
30. Zeintzuk izan litezke horretarako baliabideak.

Idatzi izan denez, “galdeketak bi zeregin lotu nahi zituen elkarrekin: alde zurretik ezarritako *plan* bat, ageriko eta *zuzentzat* hartua, eta *kontsulta*-lana, itxurazko itzuli-mitzulien ondoren, botereari argibideak eman eta beronen ordezkariak mugieraziko zituena”. Probintzietako solaskidea ez zen erantzule “baliagarri” bat baizik: boterearen urruneko begia, hain zuzen.

Herritarren sineskeria eta zaletasun errepublikarraren eskasa, hizkuntza ez frantsesek “argien” zabalkunderako jarri izan zituzten oztopoetatik zetozela uste nahi zuten inkestako galdera-sail bategen (38-42); eritzi horren ondorioz aurkeztutako puntua asmoz beteta zetorren: *Quelles sont les causes et quels seraient les remèdes à ces maux?* (40).

Erantzuleek ongi jaso zuten galderen ezkutuko mezu isildua. Berrogeitabederatzi erantzunetatik hogeitamasei ezagutzen ditugu: lau, diputatuenak dira; zenbait, Grégoire-k berak adiskideen artean eskatua; beste batzuk, prentsa iraultzailearen bidez zabaldutako deiari irakurleek emandako erantzunak, eta, azkenik eta garrantzizkoenak, *Konstituzioaren Lagunarteetatik* helduak (honetako 14 talde-erantzun jaso ziren). Batez ere ekialdeko lurraldeak, Britainia eta hemendik hegoalderako Atlantiko-aldea hartzen zituzten inkestatuek.

Inkestaren galderetan eta beronen erantzunetan jaso litezkeen ideia eta ikusmoldeak azpimarragarriak ditugu: Frantsesaren funtzio sozialen produktibitate emankorragoak lehentasun hierarkiko bat ematen zion berorri Hexagonoko hizkuntzen artean; hizkuntza idatziaren eta mintzatuaren arteko berezketa da beste alde hierarkitzaile bat: hizkuntza mintzatuak (= *patois*) beti ere arkaizan-

teak dira, batasunik gabeak, herri eskolatugabearen zabarkerien zabortegeiak, hizkera geldiak, araurik gabeak, anarkikoak; iragana-ren balio erromantiko bezala badute baliorik, baina etorkizun politiko-kultural landurik ez zaie ikusten Iraultzaren modernotasun berrian.

Sozialki, *patois* horiek landetako jende nekazariaren hizkera dira; eta hirietako hizkuntzarekin kontrajartzen dira: hiltzeaz dagoen, eta aurreramendu berriek irentsiko omen duten, mundu etno-museotar baten tresna traketsak dira *patois* deituak (dialektokak eta hizkuntzak ere). "Argien" mundurako hizkuntza, frantsesa da: Iraultzaren hobekuntzak dakartzana eta gizarte berrituko bizimoldeetan geroz eta gehiago erabili beharko dena. Etorkizuna hirietatik gidatuko da, eta hirietako hizkuntza, frantsesa bakarrik zen, omen.

Idea-modu horiek bildu eta eratu zituen inkesta hau izan zitekeen ondoko urteetan Iraultzaren hizkuntz politika gida zezakeena. Halaxe gertatu zen ikusiko dugunez.

Frantsesaren hautapena (1794-1799)

Bi unealdietako hizkuntz politiken bihurtuneak bere ataria 1792tik honako hilabete larrietan izan zuen. Ezaguna da momentu hartako testuingurua: Erbestearekin gerra, barnean Iraultzaren erabakiak gizarteratu-beharra, eta zenbait eskualdetako errebolta armatuak ezabatu-premia. Gizartearen kontrol-nahia eta indar guztiak aginte bat beraren esanetara bildu-gogoa izango dira, hizkuntzen trataera modu berritu eta espres batera eztenkatuko dutenak. Grégoire-ren txostenak, zituen argibide eta balio guztiekin, batasun-beharrizan politiko horri ere erantzun nahi zion.

Jada Termidor aurreko (1794eko uztaila) hilabeteetan hizkuntzekiko zalantza politikoak argituz joan ziren; hainbat jenderen pentsamoldea bakartasun linguistikoaren alde lerratuz zihoan. Bi barruti ezberdinetatik zetorren bereziki hizkuntz politikarekiko kezka: Alde batetik Eskolaren mundua berriztatu nahi zenez, bertako irakasgaien programak berehala zuen zerikusirik Iraultzaren ideologiarekin eta eratu nahi omen zen Frantses Nazio berriarekin. Bestetik, abertzaletasun iraultzailearen ardura bizia zen Aberriaren segurtasuna bermatzea, Iraultzaren mezua ahalik leialen eta gehien

hedatuz eta hiritarren fidelotasuna ongi lotuz. Honetarako ere Eskola-hizkuntza, tresna erabakiorra izan zitekeela uste izan zen, eta, zer esanik ez, frantsesa propagandan erabiliko zen hizkuntza.

1792az geroztik behin eta berriz heldu zitzaion Irakaskuntzaren arazoari. Izan ere, Konbentzioari zor zaizkio Eskola-Lege iraultzaile handiak, 1792-1795. urteetakoak. Gaia aztertu behar zuen Irakaskuntz Batzordetik dozenaka aurreproiektu pasatu ziren; baina gutxi batzuen eskuetatik etorri, iradokizunik baliagarrienak: Lanthenas-en Txostena, Barère-ren gehikuntzak, Sièyes, Daunou eta Lakanal-en lanak... Robespierre-ren ahoz egingo da Lepeletier-ren Txosten berriaren aurkezpena (1793-uztaila-29), eta Danton izan zen defendatzailerik suharrenetakoa; Grégoire, arrazoi sozio-ideologikoengatik legegaiaren hainbat alderen kontra agertu zen. Azkenik, Urriaren 21ean eman zen lege berria, Frantziako lehen mailako eskola publikoa sortuz: handik aurrera Hexagonoko haur guztiek ikasi beharko zuten *hizkuntza frantsesa mintzatu, irakurri eta idazten*. Erabaki honen baliospena honela egin izan da:

Azpirarra dezagun hizkuntzaren irakaskuntzari ematen zaion leku bikaina. Berau da aipatzen diren gai gutxietako bakar bat. Badu federik pentsamendu frantsesaren balio hezitzailean; izpiritu nazionalaren emaitza da hizkuntza, baina, bestalde, izpiritu hori bere askatasunean eta bere indarrean eratzen laguntzen du hizkuntza honek (Brunot).

Legearen aplikazio-arauetan eta ondoko legerian luzatu zen pentsamolde estatu-nazionalista hau: hirietako erabakietan, eskola-liburuen sorkuntza eta argitalpenak sustatzean. Eskolaren honen historia luzea izan zuen berehalako urteetan; baina gatozen, orain, hizkuntzek propaganda iraultzailean izan zuten lekua eza-gutzera.

Propagandaren barrutian agertu ziren Iraultzaren hizkuntz politikak izan zituen kontraesan eta zalantzarik nabarienenak. Botere zentralak, hein handi batean frantsesa ez zekien gizartea bereganatu behar zuen, eta iraultzaile suharrenak ere lanak eta izerdiak zituen nahi zuen mezua egoera soziolinguistikoko hartan hedatu ahal izateko.

Hori horrela, itzulpen-premiaren defentsa edota itzulpen-tentazioaren arriskua —norberaren ikusmoldearen arabera, bata ala bestea— bizirik egon zen: aipatuta dugun Dekretuaren ondoren (1790), berriro heldu zitzaion eginkizunari, aurreko Asanbladen

tradizioari segiz, ordurarteko itzulpen-lanek ez bait zuten, askok zioenez, abiada egokirik izan. Dekretu berriek (1792-XI-2, 1793-XII-3), lehendik zetozen atzerapen horiek zuzendu nahi izan zituzten. Bretoieraren nahiz euskararen arrotasuna azpimarratu zen Asanbladako txosten eta eztabaidetan, eta batez ere berauentzat eta alemanaren hiztunentzat ikusten zen premiazkoa itzulpena. Euskal Herritik ordezkari politikoak Barne-Ministrariari idatzi zioenez (1792-X-29),

Euskaldunak kuraiatsuak dira, ausartak, beste hizkuntza ezagunekin inolako zerikusik gabeko mintzaira hitz egiten dutenak; hizkuntza hau ez da idatzi izan, idazteko guztiz erraza izan arren; jaierazko zenbait liburu da hizkuntza honetan idatzi den bakarra. Apaizek herri hauen konfidantza osoa dute; beren itzalaz itxuragabeki baliatu dira haiek. Euskaldun guztiak fanatikoak dira, eskolatu-gabeak; erabat funtsezkoa eta guztiz premiazkoa izango litzateke Iraultzari buruzko obra on ugari euskarara itzultzea, hiritar desbideratuok argi ditzagun. Jende bidegalduok eskolatzeko nerekin lankidetzan ihardungo duten eta itzulpenak gogoz egingo dituzten itzultzaileen Batzorde bat biltzera iritsi naiz; baina beharrezkoa da inprimaketa-gastuak Errepublikak ordain ditzan. Egin berri dut Baionatik Donibane-Lohizune, Hendaia eta Urruñara ikustaldi bat, Konbentzioko komisario diren Garvau, Carnot, Lamarque hiritarrekin eta Lecuée laguntzaile orokorrarekin: guztiok konbentziturik daude gastu hau egin beharraz, eta berorrek Errepublikaren faboretan emango duen fruitu onaz.

Baina, iraultzaile gehienen ustez, argi zegoen itzulpenen berehalako fruitu on horrek ez zuela inor hortik harago itsutu behar, izan ere epe luzerako politika jatorrak zuhurtzia eta bide luzeagorik ere eskatzen zuen, *Chronique de Paris* aldizkariak aditzera eman zuenaren arabera:

Aleman, *patois* eta abarretan Dekretuen itzulpenak egiteko agintzen duen legea gogoratu da Konbentzio Nazionalen. Neurri hori ona da, noski, mementu honetarako; baina badago irakaskuntza publikoaren plangintzan sartu behar den besterik, eta, lehenik, hor garrantzizko artikulua izan behar duen hau: *patois* eta hizkuntzen erabateko deuseztapenarena, alegia.

1793ko Dekretu-pare batek berriz ere itzulpenen egiteko arautu bazuen ere eta hizkuntzen propaganda-erabilera ezberdinak gorabehera, oro har nagusituz zihoazen erizpide berriek ez zuten hizkuntzen eta dialektuen itzulpenezko errespetu hura bermatuko, aitzitik baizik. Poliki-poliki, hizkuntzetan Iraultzarentzat arrisku bat ikusi zen; frantsesak ez zirenak susmagarri bilakatu ziren asko-

ren aho eta burutan. Dialektuak ez baizik “hizkuntzak zituzten lurraldeetan, hizkuntz diferentzia horrek eragozpen serioak zekarzkie Iraultzaren garapenari” (Brunot). Hizkuntzen kontrako kexuak nonahitik zetozen Parisera. Pirinio Beheretatik ere bai; Uztaritzetik, ordezkarri batek honela idatzi zuen:

Fanatismoa da nagusi; lagun gutxi daki frantsesez mintzatzen; apaiz euskaldunek eta nola-halako beste hiritarrek beren interesen arabera azaltzen dizkiete dekretuak auzotar gizarajo hauei.

Arrazoi hauek, noski, berdin balio zezaketen itzulpenak ere bultzatzeko; baina, inguru ezezagunaren beldurrak, eguneroko eskarmentuak eta Aberriaren batasun eraberdinduak bestelakorik eskatzen zuten, garaiko iraultzaile askoren ustetan. Herritarren indarrak batu behar ziren hartan, hizkuntzek sortzen zituzten eragozpen erneagarriak gehiegi ziren Parisetik Iraultza gidatzen ari zirentzat. Behin baino gehiagotan, adibidez, Armadako batailoiak berak ere birbanatu egin behar izan zituzten buruzagiek, soldaduek elkar ulertzen ez zutelako.

Arrazoi guzti hauek urratu zituzten gerra linguistikorako bi-deak, Parisetik ezezik Probintzietako zenbait lagunarte iraultzailetatik ere. Beste gerra armatuaren barnean, gerra soziolinguistikoa gertatu zen hau. Usu errepikatu izan diren Barère-ren hitzak hartu izan dira filosofia politiko berriaren agerpen radikalentzat:

Euskaldunak, arbasoen ondare bezala ikusten duten hizkuntza zoli eta nabar horrekin, beren apaizen menpe daude, nahiz eta jada Bidasoako muga haietan Errepublikaren alde nolako jaieraz borrokatzeko lain diren erakutsi izan duten. (...). Federalismoa eta sineskertia bretoieraz mintzatzen dira; emigrazioa eta Errepublikarekiko gorrotoa alemanez ari dira; kontra-iraultzak italieraz egiten du eta fanatismoak euskaraz. Apur ditzagun aurreritzi eta errore-tresna hauek. Hobe da jendea eskolatzea, eta ez itzulpenak egitea: kontra-iraultzaile eta fanatikoak baizik zerbitzatu ohi ez dituzten jargoi barbaro eta hizkuntza arlote horiek mantentzea guri balegokigu bezala. (...).

Monarkiak bazituen Babel dorrea maiteago izateko arrazoiak; demokrazian, hiritarrak, hizkuntza nazionala ezjakinez, boterea kontrolatzeko ezinean uztea, aberriari traizio egitea da, inprimategiaren ongiegiteak ez ezagutzea, jakina denez inprimatzaile bakoitza legeen eta hizkuntzaren irakasle izan arren. Frantsesa, hizkuntza unibertsal bilakatuko da, herrien hizkuntza izanez, (...), frantses guztien hizkuntza bilakatu behar du. (...). Herri libre batean, bat bera izan behar du hizkuntzak, eta guztientzat berdina.

Nekeza izango litzateke, Izualdi Handitik aurrera, Iraultzakoan ezezik ondoko hamarkadetan ere, Frantziako politika linguistikoaren ideia ardatzak Barère-ren pasarte honetan baino argiago eta koherentzia hobezagor agertzea (1794-I-27). Handik hona, ez dira funtsean botere zentraletik printzipio horiek zalantzan jarri. Gehenez ere, beroriek gizartean, politikoki modu egokienean nola gauzatu izan da arazoa: hau da, indarrez eta bortxaz, ala luzarogoko politika patxaroso baten bidez. Baina azken helburuak zutik mantendu dira, Barère-ren berehalako radikaltasunik gabe izan bada ere.

Ohar horrekin iradokita daude ondoko historiaren bi alde ezberdinak: Bortxakeria instituzionalez hitzun ez-frantsesei egindako eraso, zigor legal gogorrenak ere erabiliz (isunak, presondegia, etab.), eta, bigarren, modu samurragoan eta lasaiago, Errepublikak jasotako erakunde sozio-politikoaren bidez (Administrazioa, Armada, Eskola, etab.), bortxakeria itsu hura gabe, gauzatutako politika linguistikoa.

1794ean eraiki ziren lehen politika-molde hartarako teoria ofiziala eta legeria. Irakas-munduaren erreformaren barnean txertatu zen hizkuntz politika berria (27-I-1794, 1794-II-18): *Il sera établi dans dix jours... un instituteur de langue françoise dans chaque commune... Ils seront tenus d'enseigner tous les jours la langue françoise*, dio artean itzulpenei ere lekurik uzten zien Dekretu batek.

Sortzen ari ziren legeok testuinguru sozial zabalagoa zuten une hartan. Brunot-ek —eta ez da batere susmagarria— izenburu esangarri batekin deskribatu du garaiko egoera: *La Terreur Linguistique* aipatu du, adibidez, Altsazian ezarritako politika aditzera emateko. Hizkuntza ez-frantsesen deuseztapenerako biztanleen deportazioa edo lekuz aldarazteko lur-politika programatua ere proposatzera iritsi ziren politikari batzuk, hizkuntz helburu jatorrak lortzeko, eskola ez zela aski izango eta.

Arestian ikusi dugun Grégoire-k maiatzean aurkeztu zuen, azkenik, bere Txostena Irakaskuntz Publikorako Batzordean (1794-V-28), eta berehala Konbentzioan ere (1794-VI-6). Lanaren tituluak bazuen indarririk: *Rapport sur la nécessité et les moyens d'anéantir les patois et d'universaliser l'usage de la langue française*. Euskaldunak ere gogoan izan zituen txostenak:

1792ko Urrian Eki (*sic*) Pirinioetan zeuden [ordezkariek] idazten zizuetenez, euskaldunen artean —herri otxan eta adoretsua izan

arren— asko eta asko da fanatismoak jo duena, argien zabalkunde-rako behaztopagarri bait da hizkuntza.

Zaila da hemen, lan honetan, eskualdez eskualde eta ezin-nahien artean, 1794aren Urtarrileko aipatu Dekretuak —Grégoire-ren Txosten-ondoko frantsesaren aldeko dei ofizialaren giroan ere— izan zituen aplikazio-arazoen historia egitea; baina politika horren praxian, oztopoak oztopo, ikusi ahal izan zen eskualde ezberdinetako gidari politikoen artean nola ari zen indartzen frantsesaren aldeko pentsamolde eta erabaki politikoa. Akize hiritik, adibidez, Lagunarte herritarrak ongi begi onez ikusten zuen kaskoinaren deuseztapena eta frantsesaren erabilpena orokortzea (1794-uztaila-25).

Ondorio gisa

Termidor-ondoko erreakzioaren ondoren (1794-Uztaila), hizkuntz politikak ere aipatutako erritmo geldiago hura hartu zuen; hizkuntzekiko tolerantzia berriaz ere hitz egin izan da, botereak aurreko hilabeteetako bortxa berdina erabili ez zuelako. Izan ere, gainerako gobernu-sailetako lehentasun politikoek eta beste interes sozio-politiko larriagoek hartu zioten aurrea hizkuntz politikari, Iraultzaren ekinkizun berrietan. Baina legeek, oro har, beren hartan iraun zuten, indarrean. Hori dela eta, badago frantsesaren historiografia klasikoan salakizun den zerbait, eta berau aipatu nahi nuke.

Batez ere Direktorioari (1795-1799) hizkuntzarekiko hoztasuna eta utzikeria aurpegiatzen zaizkio, hau da, frantsesaren hedapena aski ez lagundua. Geroko hamarkadetako frantsesaren hedapen-historia geldiagoa politika motzago baten ondorio bezala ikusi izan dute Frantzia Handiaren historiariek: Hizkuntza Nazional izateko aukeraturiko mintzairak, politika azkarrago eta programatuago batekin zor omen zitzaion garaitzapena lehenago lortu behar zuela uste izan da, nonbait. Eta, agian, horixe zela, hain zuzen, bidezkoena eta modernoena. Ikusmolde honek oharkizunen bat merezi du.

Termidorren ondoko politikak frantsesaren politika glotofagi-koari ez zion Hexagonoan inolako saldukeriarik egin; alderantziz, utzikeriaz edo pragmatismoz, errealitate soziolinguistikoen alda-

kuntz erritmo historikora moldatu zen hura eta, halaber, mementuz eskolagintza iraultzailearen porrotera. Errepublikaren une hartako tresneriak ezin zuen gehiago, edo askoz gehiago, egin; baina hizkuntz bakartasunaren proiektua zutik mantentzen zen, legetan eta ideologia estatu-nazionalistan. Hala ere, Iraultzak bere oldar soziala galdu zuelako (eta, beraz, ororentzako doako eskola publikoaren asmoa kamustean), kasik mende bat geroago, Ferry-ren legeekin, sortutako egokiera historikoari itxaron behar izan zion Iraultza soziolinguistikoaren programak (1881-1883); tartean, bizi izandako lan ez hain programatuek ongi bete zuten beren egitekoa: frantsesaren hegemonia beste hiztunoak gehiegi asaldatu gabe segurtatu, alegia.

Iraultzaren garrantzia ukazina da frantsesaren historian: frantses-hiztunoak eta Hexagonoko beste glotoetnik ez zuten aurreko mendeetan halako teorizazio politiko-linguistikorik eta hain presakako ekinkizun politiko praktikorik ezagutu; handik honako historia, berriz, hamarkada iraultzaile hark markatuta utzi du. Iraultza barnean ezaguturiko beste kontrapuntu argigarriek (federalismo linguistikoak, itzulpen-programak eta abarrek), garaile atera zen zentralismo linguistikoaz azpimarratzeko balio izan dute gaurdaino, eta, gehienez ere, Iraultza-ondoko politika irabazlea berezko eta logikoa ez, baizik eta *hautapenezkoa* izan zela erakusteko balio.

Iraultzaren proiektu politikoan, hizkuntzari ere (frantsesari, noski) leku jakin bat eman zitzaion, tradizio ezagun bati jarraiki: *Hastapenak jarrita zeuden, eta bultzada, emanda. Frantzisko I.a-ren, Richelieu-ren, Colbert-en joerak, doktrina bihurtu ziren, eta Estatuaren doktrina. Hizkuntzak nazionala izan behar zuen eta nazionalitatearen funtsezko osagarrietako bat izan. Bere betekizuna bete zezan, Estatuak bere laguntza zor zion, (Brunot) Estatu-Nazioaren eraikuntzari ekiten zion unean.*

J. I.

LA POLITICA LINGUISTICA DE LA REVOLUCION

LA POLITIQUE LINGUISTIQUE DE LA RÉVOLUTION

De entrada se constata que la historiografía ha atendido tardía e insuficientemente a la historia de la política lingüística de la Revolución. Tras una breve descripción de la situación demolingüística del Hexágono en los años de la misma,

según datos que se difundían en los informes políticos de la época, el artículo alude al renovado interés con que los revolucionarios se cuidaron del tema político-lingüístico. Se señalan las dos fases contrapuestas dentro de la década de 1789-1799, delimitadas, en términos generales, por la así llamada reacción termidoriana.

En la primera de ellas, hay un pluralismo de propuestas ideológico-políticas acerca del tratamiento de las lenguas en la sociedad e instituciones republicanas: el "federalismo lingüístico", por una parte, y el centralismo lingüístico unitarista, por otra. La encuesta e informe del Abate Grégoire hizo que la política se basculara definitivamente hacia la segunda alternativa (1794).

A partir de aquel momento, se afianza la opción político-revolucionaria por el francés como única y exclusiva lengua de la vida oficial francesa. En las décadas que siguieron, esta vía progresará, aunque lentamente, hasta confirmar la hegemonía de la lengua de oil en todo el ámbito territorial del nuevo régimen, sin que puedan detectarse vacilaciones significativas al respecto. La ideología revolucionaria prevalente condenó a las tinieblas exteriores a las comunidades etnolingüísticas del Hexágono.

Dès le début, on constate que l'historiographie s'est occupée tardivement et insuffisamment de l'histoire de la politique linguistique de la Révolution. Suite à une brève description de la situation démolinguistique de l'hexagone ces mêmes années, selon les données diffusées dans les rapports politiques de l'époque, l'article fait allusion à l'intérêt renoué avec lequel les révolutionnaires ont tenu compte du thème politico-linguistique. Les deux phases opposées pendant la décade 1789-1799, délimitées en termes généraux par la dite réaction thermidorienne sont signalées.

Dans la première, il y a un pluralisme de propositions idéologico-politiques à propos du traitement des langues dans la société et les institutions républicaines: le "fédéralisme linguistique" d'une part et le centralisme linguistique unitariste d'autre part. L'enquête et le rapport de l'Abbé Grégoire a fait en sorte que la politique puisse basculer définitivement vers la deuxième alternative (1794).

Dès lors, l'option politico-révolutionnaire pour le français comme langue unique et exclusive de la vie officielle française se consolide. Dans les décades qui suivirent, cette voie progressera bien lentement jusqu'à la confirmation de l'hégémonie de la langue d'oil dans tout le territoire du nouveau régime sans que l'on puisse détecter des vacillations significatives à ce sujet. L'idéologie révolutionnaire prédominante condamna les communautés ethnolingüistiques de l'Hexagone aux ténèbres extérieures.